

MOC A HODNOTY V SÚČASNOM SVETE (TEROR A GLOBALIZÁCIA MOCI)

Redakčné kolégium časopisu FILOZOFIA sa rozhodlo pravidelne usporiadať diskusie o aktuálnych filozofických problémoch. Podnetom nám budú štúdie uverejnené v našom časopise alebo živé problémy, ktoré prináša každodennosť.

Prvou témou, ku ktorej sa účastníci diskusie, konanej dňa 29.11.2001, vyjadrili, bol problém vzťahu hodnôt, moci a legitimacy z hľadiska teroru a globalizácii moci.

Andrej Kopčok (FÚ SAV): V súvislosti so súčasnými snahami o vymedzenie teroru a terorizmu, o identifikáciu širších predpokladov ich vzniku a uplatňovania, ako aj vzhľadom na formy ich potláčania v súčasnom svete zdá sa mi užitočné inšpirovať sa aj niektorými myšlienkami politologických a filozoficko-sociologických vízií, ktoré vznikli najmä pri vstupe ľudstva do nového tisícročia.

Pomerne známa je aj u nás vízia politológa Samuela P. Huntingtona, obsiahnutá v jeho článku *Príde ku konfliktu civilizácií?*, uverejnenom v roku 1994. Pripomeňme si základné myšlienky jeho desiatich téz. Podľa nich sa svet bude v budúcnosti vyhraňovať vzájomným pôsobením siedmich-ôsmich rozdielnych civilizácií: západnej, konfuciánskej, japonskej, islamskej, hinduistickej, slovansko-pravoslávnej, latinsko-americkej a africkej. Konfrontácia medzi nimi vystrieda iné doterajšie formy konfliktov. Úsilie Západu o rozšírenie jeho demokratických a liberálnych hodnôt ako univerzálnych, o udržanie jeho vojenskej prevahy a presadzovanie jeho hospodárskych záujmov narazí na protiakcie iných. Hlavným konfliktom najbližšej budúcnosti sa stane konflikt medzi Západom a radom krajín patriacich do islamskej a konfuciánskej civilizácie, ktoré už hádzajú výzvu hodnotám, záujmom a moci Západu.

Toľko Huntington. Menej známa, ale vážne varujúca je aj vízia poľského filozofa A. Schaffa, publikovaná v roku 1993 v jeho knihe *Je čas sponede*. Vstup do nového tisícročia v ovzduší novej priemyselnej revolúcie označuje Schaff ako príchod záhuby života na Zemi, ktorú charakterizuje ako biblickú apokalypsu so štyrmi jazdcami: Sú to: 1. **nová hrozba atómovej vojny**, ktorá dnes dokáže zničiť život za 30 minút a ktorá je teraz o to väčšia, že v najbližších rokoch bude zrejme atómové zbrane vlastniť okrem veľmocí čoraz viac menších, najmä "buričských" krajín; 2. **ekologické ohrozenie sveta**, vyplývajúce najmä z ľahostajnosti významných svetových politikov a narastajúce v dôsledku fungovania mechanizmu svetovej konkurencie v rámci vykorisťovania chudobných krajín bohatými; 3. **demografická explózia**, ktorá sa prejaví v tom, že na prelome tisícročia by malo žiť na svete šesť miliárd ľudí, z čoho 85% by mali tvoriť chudobní a najchudobnejší. "Sever" sotva bude súhlasiť s novým rozdeľovaním globálneho produktu v záujme Juhu, a preto je pravdepodobná vzbura nás vo svete hladu a biedy; 4. **budúcnosť práce** v podmienkach priemyselnej revolúcie, keď automaty a roboty vytlačajú živú prácu z jej tradičných domén, povedie k masovej

nezamestnanosti a nespokojnosti na celom svete. Záchranu ľudstva vidí Schaff iba v racionálnom konaní ľudí, v akejsi organizačnej príprave ľudstva na budúci vývoj civilizácie.

Nech čitateľ k uvedeným a podobným ponurým pohľadom na budúcnosť, ale už aj na prítomnosť ľudstva pristupuje akokoľvek skepticky, nemôže zostať ľahostajný k východiskám úvah citovaných autorov. Nemôže si napríklad neklásť takéto otázky: a) Aká je súvislosť medzi spoločenskými procesmi predpovedanými vo víziách a tým, čo sa už črtá i v našej súčasnosti, alebo tým všetkým, čo prežívame dnes? b) Do akej miery sú súčasné teroristické činy izolovaným produktom pochybnej antisociálnej mysle jednotlivcov alebo skupín a do akej miery sú širšie spoločensky podmieneným prejavom zúfalstva v bezvýchodiskovosti davov a národov? c) V akom duchovnom a sociálno-politickom ovzduší a za akých okolností sa prirodzený a bežný protest jednotlivcov a spoločenstiev proti spoločenským neudhom mení na zločinecký teroristický čin? d) Je násilná odvrata tou pravou, najúčinnějšíou a dostatočnou odpoveďou na ohavné činy, alebo by prednosť mala mať hlboká prestavba svetových pomerov, ono "racionálne konanie ľudí", organizované a koordinované medzinárodnými a nadnárodnými inštitúciami, konanie, ktoré by zasahovalo a odstraňovalo aj živnú pôdu a korene zla? e) Nebráni nečakaná strata istoty, ale aj prekvapenie z bezprecedentného teroristického činu - pri ktorom neboli použité žiadne moderné zbrane, ale iba bežné prostriedky nášho každodenného života (počnúc nožmi a končiac dopravnými lietadlami prepravujúcimi cestujúcich) - už príliš dlho tomu, aby sa po bezpečnostno-vojenských opatreniach proti terorizmu a teroristom prijímali v jednotlivých krajinách urýchlene, pritom však rozvážne a komplexne nielen legislatívne opatrenia, ale aj a najmä pozitívne politicko-ekonomické programové opatrenia?

Český filozof Václav Bělohradský vo svojom článku *O postmodernej dobe* pred rokmi napísal: "Rozdielnosť, 'inakosť', pluralita nie sú prechodným stavom ľudstva, ale sú definitívnou ontologickou podmienkou existencie. Pluralitu treba prijať ako konečný stav ľudstva, naučiť sa v nej žiť... Zo všetkých moderných ideálov zostala už len tolerancia..."

Končím teda poslednou otázkou: Nejde aj tentoraz o toto, alebo **najmä** o toto?

Martin Muránsky (FÚ SAV): *Mnohé z komentárov o atentáte na "americké dvojčiky" vychádzajú z presvedčenia o takmer definitívnom charaktere tejto udalosti, ktorá premení chod sveta na konečný boj medzi dobrom a zlom alebo na svätú vojnu. Iné komentáre sa pokúšajú hľadať dejinné analógie v biblicko-apokalyptickom rozmere tragédie a potvrdzujú to známe, čo sa prorokuje od samého počiatku, že svet speje k svojmu neodvratnému koncu. Ale aj tie, ktoré sa uspokojujú so známou víziou boja civilizácií, naznačujú, že sa svet 11. septembra definitívne zmenil k horšiemu a že po krátkej prestávke na konci studenej vojny kráčame opäť v ústrety autoritatívnemu storočiu.*

Aj ja som presvedčený o jedinečnom a prelomovom charaktere tejto tragédie, ale nemyslím, že svet, ktorý nás čaká, bude definitívne horší alebo lepší. Udalosti z 11. septembra sú poznačené prienikom násilia do každodennej dôvery a vzájomných väzieb. Každodennosť sa vyznačuje samozrejmyými očakávaniami a záväzkami, za ktoré nesieme

zodpovednosť. Dôvera k iným je za normálnych okolností predpokladom každodennej komunikácie a pohybu vo verejnom svete. Ide o takú dôležitú súčasť našej existencie, že ju nevnímame ako niečo osobitne zaujímavé alebo dôležité.

Skúsme si však predstaviť opak a predpokladať, že práve tento samozrejmý život s inými ľuďmi stratí svoju dôveryhodnosť. Práve z tejto možnosti "horror vacui" vychádza aj tradičná novoveká koncepcia bezpečnosti a práva, podľa ktorej je garantom zodpovednosti za bezpečnosť všetkých je štát. Východiskom konsenzu pre všetkých sa stáva racionalita jedinca. Jednotlivec má byť dostatočne rozumný na to, aby si spočítal výhody a úžitok, ktorý prináša život v poriadku a minimálnej istote.

Dnes vieme, že predpoklad racionálneho jedinca je kultúrnou veličinou. Táto koncepcia vychádza z iracionálneho očakávania, že každý iný bude chcieť rovnako ako ja racionálne kalkulovať svoje výhody a úžitok, ktoré vyplývajú zo života v minimálnej dôvere. A nielen to; verejná otázka bezpečnosti má byť v konečnom dôsledku motivovaná súkromným záujmom - práve tak, ako kalkulujúci jedinec má byť mierou všetkých vecí. Každý retardér pri škole, ktorý slúži na zníženie rýchlosti, je teda dobrým príkladom bezpečnosti na základe úžitkového kalkulu. Neoplatí sa spoliehať na dôveru a zodpovednosť, stačí, keď sa sankciou zabezpečí bezpečný chod premávky.

Osobne som presvedčený, a v tomto bode zrejme so mnou viacerí nebudú súhlasiť, že práve dnes, po 11. septembri sa nedá výlučne spoliehať na úžitkovú racionalitu, a to z nasledujúceho dôvodu: kalkul úžitku a škody funguje na predpoklade predvídateľnosti ľudského správania. Fungujúci svet inštitúcií a obchodu predpokladá normy, ktoré umožňujú regulovateľnosť, predvídateľnosť a opakovateľnosť ľudského konania. Vytvorenie nových inštitucionálnych rámcov je bezpochyby základnom riešením otázky bezpečnosti v tomto začínajúcom storočí. Ich podmienkou je však schopnosť participovať a umožniť participáciu všetkých tých, ktorých sa bezpečnosť týka.

Práve nevyhnutnosť participácie a delegovania zodpovednosti a dôvery na všetkých tých, ktorých sa týka, robí včera nepredstaviteľnú skutočnosť dnešnou možnosťou. Otázka rozšírenia NATO sa môže práve tak dobre týkať Číny a Ruska ako viesť k budovaniu vlastnej európskej bezpečnostnej politiky. Rovnako ťažké je dnes povedať, či sa Palestína a Izrael nachádzajú v procese urýchleného zmierenia, alebo budú ďalej krvácať v ďalších nových iracionálnych výbuchoch násilia a náboženského fanatizmu. Nikto z nás nevie povedať, ako a s akými výsledkami sa skončí vojna proti teroru. Celková prognóza stavu budúceho sveta je ilúziou priamo úmerne pokušeniu vysvetľovať svet definitívnym dobrom alebo zlom, začiatkom alebo koncom dejín - a to práve preto, že výsledky historických rozhodnutí sú merané nezamýšľanými dôsledkami.

Po dvoch mesiacoch od teroristického útoku sa spamätávame zo šoku s poznáním: koniec je otvorený. Otvorenosť konca je znakom našej slobody konať a hodnotiť na základe konania. V závislosti od hodnotenia našej situácie sa otvára alebo zatvára okruh možností, ktorých realitu pochopí a bude znášať nielen dnešná, ale aj budúca generácia.

Práve preto sa môže stať princíp dôvery a participácie obrovskou výzvou a integračným momentom pokusu prepojiť chudobný Juh s bohatým Severom na základe novej bezpečnostnej politiky. Veď už dnes je zřejmé, že ďalšia privatizácia bezpečnosti v tzv. lepších štvrtiach a spoločnostiach nesie v sebe riziko rozpadu

spoločnosti, ktorá by pozostávala z extrémne bohatých a bezpečných vrstiev na jednej a jej extrémne chudobných a ohrozených častí na strane druhej.

Nová bezpečnostná politika je možná iba ako súčasť ďalšieho úsilia - napraviť fundamentálne krivdy globalizácie na globálnej inštitucionálnej úrovni.

František Novosád (FÚ SAV): Pozadím sociálnych teórií nie sú len "večné" problémy sociálnej existencie človeka. Naše "obrazy sveta" boli aj reakciou na isté udalosti, predovšetkým na udalosti, ktoré náhle osvetlia základné štruktúry spoločenskej existencie človeka, keď sme náhle konfrontovaní so základnými podmienkami našej existencie. Aj sociálna filozofia reaguje na "hraničné situácie", v ktorých sa otáznou stáva možnosť ľudskej koexistencie. Možno uviesť mnoho príkladov z dejín, filozofického myslenia, keď istá udalosť alebo séria udalostí zmenila nielen reálny chod diaľnia, ale novo orientovala aj teoretické myslenie. Niet však nijakej priamej úmernosti medzi "historickou" váhou nejakej udalosti a jej "naliehavosťou" pre filozofické uvažovanie. Lisabonské zemetrasenie z roku 1756, ktoré podnietilo Voltaira tematizovať problém teodiceí spôsobom, ktorý je účinný ešte aj dnes, sa dnes spomína vari len v monografiách o Voltairovi. Novoveká západná spoločnosť prešla mnohými zásadnými ruptúrami, revolúciami. Takmer všetky sociálne teórie, ktoré nám dnes vykladajú sociálnu skutočnosť, však vznikli ako reakcie na revolúciu vo Francúzsku. Tento nepomer medzi "historickou" a "filozofickou" váhou udalostí je charakteristický aj pre predchádzajúce storočie. Až nás zaráža, o koľko viac sa vo filozofii "odrazila" prvá svetová vojna ako tá druhá, o koľko viac sa stal filozofickým problémom fašizmus než stalinizmus, o koľko menej stimulovala reflexiu techniky atómová bomba než zlyhanie reaktora atómovej elektrárne.

Tento nepomer medzi historickým významom a teoretickou naliehavosťou sa zachováva aj posledných desaťročiach, a preto ešte nikto nedokáže povedať, čo si "zapamätáme" z týchto udalostí aj na úrovni filozofickej reflexie. Za posledných dvadsať rokov sa však odohrali udalosti, ktoré zrejme výrazne ovplyvnia aj náš spôsob teoretizovania. Medzi ne určite patrila katastrofa atómového reaktora v Černobyle, pád sovietskeho impéria, etnické vojny v Afrike a na Balkáne. Po Černobyle už ináč myslíme o technike ako podmienke našej spoločenskej existencie, pád systémov "reálneho socializmu" nás núti opäť uvažovať o tom, čo vlastne "drží" spoločnosti v existencii, iným spôsobom aktualizovali otázku sociálneho "tmela" etnické vojny na Balkáne, v Afrike a aj v západnej Európe.

Medzi udalosti, ktoré zmenia smer filozofickej reflexie, sa zrejme zaradia aj udalosti z 11. septembra v New Yorku a vo Washingtone. Už pri uvažovaní o tom, čo sa stalo, ako sa to mohlo stať a čo z udalosti vyplýva, sa zrejme nemôžeme vyhnúť ani filozofii. Nakoniec, odpovede na ktorúkoľvek zo spomenutých otázok predpokladajú isté filozofické pozadie. Hľadanie odpovede na ne nás núti zamyslieť sa nad základmi nášho pochopenia sveta a nad základnými pojmami, ktorými interpretujeme ľudskú situáciu.

Politicky sa svet po 11. septembri iste zásadne zmenil. Zmenil sa tak zásadne, že ani nemá príliš veľký zmysel pýtať sa na "príčiny" toho, čo sa stalo. Skôr má zmysel pýtať sa, aké "videnie" sveta umožnilo taký druh konania, ktoré viedlo k premene civilných lietadiel na ničivé zbrane, a do akej miery sa táto mentalita môže stať "faktorom",

s ktorým už budeme musieť vždy počítať a úmerne k tomu meniť naše predstavy o hraniciach možného. Táto zmena však nemusí byť prechodom k niečomu dosiaľ nevidanému, môže znamenať, a v tomto prípade aj znamená, návrat k archetypovej situácii, teda situácii, ktorá bola "zakrytá" formovaním moderného štátu. Tieto udalosti by sme mali pochopiť ako dôrazné pripomenutie toho, že svet zostáva takým, akým vždy bol, zostáva takým, ako ho identifikovali a filozoficky reflektovali myslitelia 17. storočia, predovšetkým Thomas Hobbes. Rezumujme ich úvahy: moderná spoločnosť sa začína prepracovávať k vlastným formám svojej politickej existencie vtedy, keď si všetky subjekty spoločenského života uvedomia, že ani jeden z nich sa nedokáže natrvalo zoči voči nedostatkovosti udržať v privilegovanej pozícii, že všetci sme v situácii neistoty, nedostatku, zraniteľnosti. Neistoty a zraniteľnosti, situáciu nedostatku možno obmedziť, nikdy ich však nemožno odstrániť. Takto identifikovali myslitelia z počiatku novoveku základnú situáciu človeka ako politickej bytosti. Odpoveďou na túto situáciu bol štát, teda umelý subjekt, ktorý si na určitom území mohol s úspechom nárokovať na legitímny monopol použitia mocenských prostriedkov. Jednotliví myslitelia sa mohli odlišovať v určovaní legitímnej sily štátu - je predsa rozdiel medzi tým, čo dovoľuje štátu Hobbes, a čo Locke. Hoci logika ich uvažovania bola rovnaká, uvažovali v rozdielnych situáciách, a preto sa aj výsledky ich uvažovania odlišujú.

Aj náš problém je rovnaký: zásadne sa však menia podmienky jeho riešenia. Štandardným riešením bol teritoriálny štát. Naň sa v priebehu posledného polstoročia "napojili" všetky naše hodnotové systémy, všetky legitimizačné procedúry, ba dokonca aj morálne systémy. Dnes však štát stráca nielen faktickú silu, ale do značnej miery aj auru. Silu a auru stráca štát v dôsledku tlaku celého radu procesov; rozdeľme ich provizórne na tlaky "zhora" a tlaky "zdola". "Zdola" štát rozkladajú procesy individualizácie a toho, čo by sme mohli nazvať "etnizáciou", resp. "tribalizáciou". Jednotlivec sa už nevymedzuje vo vzťahu k štátu, ale vo vzťahu k "sebe samému" alebo vo vzťahu k "svojim", k tým, s ktorými ho spájajú spoločné "hodnoty", pričom tieto "hodnoty" môžu mať deštruktívny charakter. Štát stráca silu a auru aj v dôsledku tlakov "zhora": v dôsledku toho, čo sa nazýva globalizácia, ktorej hlavným hráčom je diverzifikovaný kapitál pôsobiaci v novom komunikačnom prostredí.

Všetky tieto faktory narušili zaužívané politické vnímanie priestoru. Strácajú sa "hranice", moc sa prestáva definovať vo vzťahu k priestoru, priestor stráca politickú homogenitu. Analógiou dnešného vnímania politického priestoru sú skôr predmoderné koncepcie, kde politické kompetencie nemajú priamy vzťah k priestoru. Oslabujú sa priestorové dimenzie politických lojalít. Jedným z dôsledkov je deterritorializácia represívnych inštitúcií, resp. návrat k teritorialnosti na úrovni "impérií". Na miesto štátu akoby nastupovali "bezpečnostné agentúry", ktoré pôsobia na neurčito definovanom priestore a podľa pravidiel, ktoré sa utvárajú ad hoc. Tento typ premeny štátu možno demonštrovať na mnohých príkladoch: takto dnes funguje NATO, USA, Rusko, OSN, OBSE, a to napriek tomu, že ide o veľmi heterogénne "subjekty". Legitimita štátu bola daná "dohodou" jeho občanov. "Bezpečnostné agentúry" sa legitimizujú kombináciami účelovosti a odvolávania sa na najvyššie hodnoty. Ani o účelovosti, ani o najvyšších hodnotách sa nedá hlasovať.

Táto situácia radikálne mení povahu našich legitimitačných procedúr. Znovu sa základným zdrojom legitimacy stávajú "hodnoty". To je opäť analógia predmoderných spôsobov legitimizácie politickej moci. Veď keď hovoríme o hodnotách, tak vlastne hovoríme o náboženstve. Náboženstvá existujú vždy v spore s inými náboženstvami: potreba legitimizácie moci dnes "automaticky" vedie k uvažovaniu na úrovni civilizácií, kultúr. Keď dnes počujeme, že by sme mohli mať do činenia s konfliktom civilizácií, tak to nie je opis, deskripcia faktického stavu, je to legitimitačná konštrukcia vynútená situáciou, keď štát prestáva byť "existenciálnym" rámcom našich sociálnych interakcií a stáva sa ním "hodnotové spoločenstvo". Dnes už za štandard považujeme "procedurálnu racionalitu", návrat k legitimizácii "hodnotami" nám zúžil možnosť hľadať "spoločného menovateľa". Proceduralista je vždy aj relativistom. Ten, kto položí dôraz na absolútne hodnoty, odmieta vyjednávať. Do tej miery, do akej štát stráca "auru" a silu, stráca sa aj tlak na neutralizáciu identifikácií "priateľ - nepriateľ" vo vymedzenom politickom priestore. Rozlíšenia "priateľ - nepriateľ" sa vracajú aj do oficiálneho politického priestoru bez relativizácie, ktorú "zabezpečoval" štát. Nie je to len politická rétorika, dokonca aj keby to bola len rétorika, tak je to rétorika, z ktorej vyplynú isté dôsledky. Interpretácia je predsa vždy súčasťou utvárania sociálneho vzťahu. O tom, ako sa tento diskurz "prepojí" s faktickosťou našej každodennosti, môžeme zatiaľ len špekulovať.

Vladimír Bakoš (FÚ SAV): *Osobitne zarážajúci je jasný, až takmer výlučne symbolický charakter teroristického útoku, pri ktorom nebolo zverejnené jeho ideologické zdôvodnenie, aktéri nezverejnili jeho pomyselný manifest, jeho ciele a nepovažovali za potrebné ani artikulovať vlastné dôvody. Išlo o potrestanie Spojených štátov amerických? O odvetný akt??*

Je zrejme (a všetci analytici sa v tomto bode zhodujú), že išlo o násilný akt zameraný proti hodnotám západnej modernej spoločnosti, ako ju reprezentuje jej najvyspelejšia spoločnosť. Možno v tom vidieť tragickú konkretizáciu nezmieriteľného odporu voči modernému svetu, voči samotným základom západnej modernity a najmä západnému spôsobu života, voči hodnotám, na ktorých je založená moderná západná spoločnosť. Išlo teda o akt radikálneho popretia modernity, odmietnutie vyzdvihovania subjektu ako neobmedzenej autonómnej bytosti, slobody a práva na život ako základných kategórií ľudskej existencie.

Sme tak konfrontovaní s fundamentalizmom, ktorý zásadne odmieta modernitu, jej hodnoty a symboly – aj a práve preto bol útok zameraný na syn.boly obchodu, prosperity a vojenskej moci.

Ukázalo sa, že západná mocensko-politická stratégia manipulácie s krajinami a režimami tretieho sveta je v koncoch. Táto stratégia bola založená na presvedčení o možnosti racionálneho predvídania konania nielen jednotlivcov, ale celých spoločností, o možnosti ich ovplyvnenia, ba manipulácie želaným smerom. Prípady afgánskeho hnutia Taliban, ako aj mnohých iných hnutí, podporovaných svojho času Západom, aby sa čoskoro postavili proti nemu, ukazuje, že stratégia politiky

racionálneho kalkulu fatálne zlyhala a zlyháva. Západ/USA budú musieť prehodnotiť vlastnú mocensko-politickú stratégiu voči krajinám tretieho sveta.

Jozef Sivák (FÚ SAV): Filozofia dejín je reflexia o tom, čo sa stalo. Ak niet dejín prítomnosti v striktnom zmysle, vždy je možná reflexia o tom, čo sa deje, o historickej prítomnosti, avšak zahalenej hrubým závojom vládnucej ideológie.

Ak sa odvážime tento závoj udalostí z 11. septembra, tragických a frapantných zároveň, poodhaliť, treba najskôr niečo povedať o ich kontexte. Predovšetkým sa vpišujú do antiglobalizačných hnutí na jednej strane a súvisia s tým, že na medzinárodnú politickú scénu nastupujú iní aktéri, než sú štáty; na strane druhej súvisia so vzostupom islamizmu. Je pritom pozoruhodné, že za týmto vývojom stoja najmä USA. Nepriamo tým, že svojimi globalizačnými projektmi v 80-tych rokoch a najmä po r. 1991, keď zaujali postavenie jedinej supervelmoci na úkor OSN, vyvolali medzinárodnú opozíciu, ktorá už má svoju stratégiu, svojich hovorcov a vodcov. Globalizácia a antiglobalizácia sú však v podstate obmenou širšieho, dlhšie trvajúceho a prehlbujúceho sa antagonizmu medzi globálnym Severom a globálnym Juhom.

Priamo za ním stoja tým, že začali podporovať militantných islamistov s cieľom zmocniť sa aj pravých moslimov a použiť ich v boji proti Sovietskemu zväzu a dnes proti Ruskej federácii na strane druhej. Z náboženského hľadiska sa táto podpora chápe aj ako snaha oslabiť kresťanstvo, najmä v Európe, s využitím tých pasáží v Koráne, ktoré sú zamerané proti "modloslužobníkom" a "bezvercom". O tomto spolunažívaní USA a islamu už jestvujú celé publikácie.

Aj keď sa nám pri pohľade na americkú civilizáciu právom vynoria také biblické paradigmy ako Babylonská veža, Leviatan - podľa tohto monštra nazval aj Hobbes, prvý filozof dejín, jedno zo svojich hlavných diel - či Apokalypsa, musíme si položiť otázku: Sme svedkami akejsi zrážky či konfliktu civilizácií? Podľa tézy o konflikte civilizácií hodnotový systém "islamu", čeliac hodnotovému systému "Západu" a ďalším, na náboženstve založeným civilizáciám, čoskoro povedie k začiatku veľkej, tretej svetovej vojny. Tento začiatok však pôvodca tejto idey Huntington situoval do Európy, a nie na pôdu USA. Toto náboženské pozadie je fakt a platí to aj pre samotnú Európu, kde sme svedkami pretrvávajúceho západo-slovanského antagonizmu, ktorý by bolo možné prekonať do určitej miery priblížením oboch rítov, čo sa napriek opakovaným pokusom v priebehu stáročí nedarí. Pritom je pozoruhodné, že aj v západných krajinách, a najmä v USA, kde je odluka cirkvi od štátu, sa apeluje na Boha rovnako ako v islamských štátoch, kde sa zmiešava náboženstvo a politika. Bushovo "Boh ochraňuj Ameriku", jeho výzva do "boja Dobra proti Zlu" veľmi zjednodušujú zložitú situáciu a nemajú ďaleko od prejavov radikálnych moslimov, zamieňajúcich verejné právo s božím.

USA už v období "studenej vojny" bojovali proti "Zlu", keď vyzývali na "križiacke výpravy" proti komunizmu. Výsledkom je (fyzická) likvidácia státisícov komunistov, ale aj demokratickej opozície v Guatemale, Indonézii, Vietname, Chile - Pinochetov puč sa udial tiež 11. septembra 1973 - a v konečnom dôsledku premena týchto a ďalších štátov na nedemokratické alebo čisto islamské. Nech budeme atentáty v New Yorku a Washingtone posudzovať akokoľvek, Spojené štáty jednoducho nie sú nevinné.

Iným priamym výtvorom USA je "občianska spoločnosť" s jej aktérmi (nevládne organizácie, združenia a pod.), povolanými konkurovať štátu ("Menej štátu"!) na vnútor-
nom i medzinárodnom poli. Aj keď sa títo aktéri často z (dočasnej) vďačnosti správajú
proamericky, polarizujú spoločnosť, vytvárajúc tak napokon živnú pôdu pre pôsobenie
živlov najrôznejšieho druhu.

Tento útok na hospodárske a vojenské symboly americkej moci sa vysvetľuje aj
zlyhaním tajných služieb a obranného systému USA, ktoré tak strácajú dôveryhodnosť,
ba hovorí sa aj o konci ich hegemonie. Aj keď sú takéto zlyhania možné, v danom
prípade je to málo pravdepodobné, ako o tom svedčia bezprostredné americké reakcie
a ďalší vývoj smerujúci k eskalácii, zatiaľ v podobe odvetných útokov proti
(domnelému) nepriateľovi, Afganistanu. Nemožno tak vylúčiť, že atentáty, o príprave
ktorých sa muselo vedieť, prišli prinajmenšom vhod ako zámienka posilnenia americkej
hegemonie.

Prvou reakciou amerických vládnych činiteľov a komentátorov na udalosti z 11.
septembra totiž nebol apel na zamyslenie a na zmenu kurzu či miernosť, ale snaha
mysleniu zabrániť: "útok na západné hodnoty, na americký spôsob života", "med-
zinárodný terorizmus". Už desať rokov očakávaný protivník sa konečne našiel, a to
v podobe radikálneho islamizmu. Akoby v kontrapunkte sa západní činitelia a médiá
zasa postavili na americkú stranu, vyzývajú k solidarite s ňou: "Všetci sme Američa-
nia" - s tým istým cieľom: umlčať odporcov globalizácie. Namiesto toho, aby sa Ame-
rike nastavilo zrkadlo, treba ju ešte utvrdiť v jej omyloch!

A nakoniec, scenár udalostí z 11. septembra zapadá do dnešnej pretechnizovanej
spoločnosti, ktorej posledným štádiom je informačná spoločnosť s jej hodnotovým re-
lativizmom, stratou viditeľnosti a miery. Lebo informačná spoločnosť už nežije
v reálnom svete, ale v nereálnom svete virtuálnej reality, kde niet jasného rozdielu
medzi dobrom a zlom, pravdou a nepravdou, mužom a ženou, vojnou a mierom, vo-
jenským a civilným materiálom, ba ani medzi vojakom a civilom. V tomto poslednom
prípade vývoj dospel do takého štádia, že na jedného zabitého vojaka pripadá deväť
civilov!

O vybudovanie tejto virtuálnej reality sa nesporne najviac zaslúžili Spojené štáty
vďaka svojmu monopolu v oblasti informatiky, médií a zábavného priemyslu s jeho
best-sellermi a filmami plnými invázií, atentátov, únosov lietadiel atď. Aj vojny
v Perzskom zálive a Juhoslávii boli "virtuálne". Táto virtuálna realita určená ostatnému
svetu napokon postihla - irónia osudu - samotnú Ameriku a jej vedúcich činiteľov, ktorí,
usadiac sa v slonovinovej veži jedinej supervelmoci, začali snívať o Amerike izolovanej
od ostatného sveta, jeho ekologických problémov, konfliktov, aj o novom "čínskom
múre" v podobe protiraketového štítu. Tentoraz však realita skutočne prekonala fikciu.
Aj keď atentáty v New Yorku a Washingtone možno do určitej miery vysvetliť pro-
striedkami virtuálnej reality, v skutočnosti sú pokusom o jej rozbitie, o prebudenie
z veľkého sna. Ani 3. svetová vojna sa nezačala - takýto súd treba prenechať budúcim
historikom -, aj keď možno hovoriť o začiatku série asymetrických konfliktov.

Raisa Kopsová (FÚ SAV): *Uznanie plurality a rozmanitosti hodnôt (ideálov,
etických cieľov, foriem viery či presvedčenia, koncepcií a spôsobov života) sprevádzané*

úctou k týmto hodnotám nazval Nicolai Hartmann svojho času stratégiou boja proti tyranii hodnôt. Popredný nemecký odborník v oblasti neurológie a psychiatrie Günter Hole odporúča postupovať v tomto boji cestou kompromisov a kultiváciou "odvahy k nedokonalosti". V kontexte s nedávnymi teroristickými činmi označovanými aj ako stret rozdielných hodnotových systémov spomenula som si na jeho knihu *Fanatizmus. Sklon k extrému a jeho psychologické kořeny* (Praha 1998), ktorú som pred tromi rokmi recenzovala.

G. Hole v nej jednoznačne dokázal, že fanatizmus predstavuje veľmi komplexný fenomén: okrem osobnej sociálnej situácie, politického a náboženského prostredia, ako aj celkovej spoločenskej atmosféry hrá ústrednú úlohu najmä osobnostná štruktúra, vnútorná psychická dynamika jednotlivca s jeho dôležitými potrebami (potreba bezpečia, zakotvenia, authority, dokonalosti a i.). Fanatizmus je osobné presvedčenie s vysokým stupňom identifikácie. Charakterizuje ho neschopnosť dialógu a kompromisu s inými hodnotovými systémami i s ľuďmi, s ktorými sa bojuje ako s vonkajším nepriateľom všetkými prostriedkami a v súlade s vlastným svedomím. "Fanatizmus je spôsob, ako sa ľudia vyrovnávajú s ideami, presvedčením a obsahmi viery." Vlastné (imanentné) nebezpečenstvo fanatizmu leží v oblasti najvyšších hodnôt - v potrebe čistoty jednej viery, záväznosti etických noriem, v uskutočňovaní ideálov ľudského šťastia.

Dnes za zvlášť relevantné považujem v autorovej analýze jeho nástoječivé dokazovanie, že klasický fanatizmus nie je v žiadnom prípade formou choroby, že len výnimočne pramení v chorobnom procese v psychiatrickom zmysle (napr. v súvislosti s bludom). "Nikto z nás nemôže dopredu povedať, či je odolný voči potenciálnemu fanatizmu."

Je očividné, že najosudovejší vplyv na náš hodnotový svet má typ dôrazného, expanzívneho ideového fanatizmu, ktorý inklinuje k bezohľadnému presadzovaniu idealizovaných cieľov. Mimoriadne nebezpečné je prepojenie politického a náboženského fanatizmu, a to pre jeho menšiu ovplyvniteľnosť a väčšiu jednoliatosť, totálnosť. Tento druh fanatizmu používa rôzne prostriedky - od tyranie názoru cez tyranie viery, autoritatívnu nadvládu až po krvavý teror. Žiaľ, dnes sme sa stali svedkami najdesivejšej podoby terorizmu, svedkami "diabolského pádu" istých hodnotových identifikácií do priepastnej neludskosti.

Na margo dnešnej diskusie jedna aktuálna literárno-historická reminiscencia. Za istú hru náhody považujem skutočnosť, že práve v týchto dňoch vyšiel prvý slovenský preklad románu Andreja Belého *Peterburg*, napísaný v roku 1913, ktorý sa jedinečným spôsobom vyrovnáva s podobami terorizmu v Rusku. Ako napísal v roku 1981 Dmitrij Lichačov: "Belyj zbavuje aureoly štátny terorizmus i terorizmus individuálny, zbavuje ich aj toho najmenšieho nádychu romantizmu." Význam tohto románu je v tom, že strháva závoj "šľachetnosti" a romantiky z každého terorizmu, ukazuje, ako štátny terorizmus plodí terorizmus individuálny a že individuálny teroristický akt je súčasťou celkového teroristického prostredia. V Belého románe profesionálneho teroristu stelesňuje študent techniky Alexander Dudkin, vyznavač kantovskej filozofie, presvedčený o možnosti zmeniť svet slobodným rozhodnutím - individuálnym teroristickým činom.

Násilné zavrhovanie každého iného sveta hodnôt okrem vlastného nie je ale tou pravou "cestou k chrámu". Také je memento i poučenie z dejín nie veľmi vzdialených.